

Sysselsatte med ekstra lange arbeidsuker

Tor Petter Bø og Inger Håland

En del personer arbeider betydelig mer enn det som tilsvarer normal heltid. I 2011 var det 184 000, eller 7 prosent av alle sysselsatte, som hadde en avtalt eller vanlig arbeidstid på 45 timer eller mer i uka. Enda flere, 11 prosent, hadde en faktisk arbeidstid i referanseuka på dette nivået. Særlig lange arbeidsuker er mest typisk for selvstendig næringsdrivende som bønder og fiskere, men også for transportarbeidere og sysselsatte i lederyrker. Andre yrkesgrupper, for eksempel oljearbeidere, kan ha lange arbeidsuker mens de er på jobb, men siden dette kompenseres ved lavere arbeidstid ellers, blir ikke gjennomsnittet høyere enn normalt.

Deltidsarbeid og undersysselsetting har vært mer framme i den offentlige debatten enn motsatsen; de som har ekstra lange arbeidsuker, enten i form av overtid eller ekstraarbeid i én jobb, eller som følge av å ha inneha flere jobber samtidig, er mindre diskutert. I denne artikkelen vil vi ta utgangspunkt i data fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU), som gir data om såvel avtalt som faktisk arbeidstid. Formålet er å gi en presentasjon av hvor mange, og hvilke grupper av sysselsatte, som har særlig lange arbeidsuker, definert som 45 timer eller mer per uke, fordelt på kjennemerker som alder, kjønn og yrke.

Avslutningsvis vil vi peke på noen problematiske sider ved datakvaliteten i målingen av arbeidstid gjennom en spørreundersøkelse som AKU, bl.a. fordi det kan være gråsoner mellom arbeidstid og fritid for noen grupper av sysselsatte (særlig selvstendig næringsdrivende og ansatte i lederstillinger). Det kan også være et presisjonsproblem mer generelt, særlig for dem uten noen klar arbeidstidsavtale, som i stedet må angi et ukentlig gjennomsnitt. Når faktisk arbeidstid avviker fra den avtalte, for eksempel ved fravær, overtid eller fleksibel arbeidstid, kan dette være vanskelig for respondentene å huske på svartidspunktet.

Arbeidstidsavtale

Ved den siste arbeidstidsreformen i 1987 ble den ukentlige arbeidstida redusert fra 40 til 37,5 timer pr. uke for de arbeidstakere som ennå ikke hadde en slik avtale. Tall for avtalt arbeidstid fra AKU viser at 37-40 timer i uka gjaldt for 68 prosent av mennene og 47 prosent av kvinnene i 2011. En tredjedel av de sysselsatte kvinnene hadde en arbeidstid på 20-36 timer i uka, her begrenset til hovedjobben for personer med flere arbeidsforhold. Bare 13 prosent av mennene var i samme kategori. I 2011 var den gjennomsnittlige arbeidstida ifølge arbeidsavtalen på 35,9 timer for menn og 30,2 timer for kvinner i hovedjobben.

Tor Petter Bø er senorrådgiver i Seksjon for arbeidsmarkedstatistikk (tor.petter.bo@ssb.no).

Inger Håland er rådgiver i Seksjon for arbeidsmarkedstatistikk (Inger.Haland@ssb.no)

Arbeidstidsbegreper i AKU

Faktisk arbeidstid (utførte timeverk) omfatter alle timeverk utført i inntektsgivende arbeid, inklusive overtid eller ekstraarbeid og eksklusive fravær pga. ferie, sykdom, permisjon, arbeidskonflikt m.v.

Avtalt arbeidstid er det antall arbeidstimer pr. uke som den ansatte ifølge arbeidskontrakten skal være på arbeid. Eventuelt fravær fra arbeidet pga. sykdom, ferie e.l. skal ikke trekkes fra i avtalt arbeidstid, og overtid skal ikke medregnes hvis denne ikke er fast avtalt. For ansatte med avtale om arbeidstid hvor det avtalte timetallet varierer fra uke til uke, f.eks. som en følge av skift- eller turnusordning, oppgis både den arbeidstida som gjaldt for selve referanseuka og gjennomsnittet av den avtalte arbeidstida pr. uke (i tabeller over avtalt arbeidstid er det normalt gjennomsnittstallene som brukes). For ansatte som ikke har noen arbeidstidsavtale, samt for selvstendige og familiearbeidere, får vi oppgitt deres vanlige (gjennomsnittlige) arbeidstid pr. uke (normalt for de siste 4 ukene).

Heltid/deltid beregnes av avtalt/vanlig arbeidstid. Arbeidstid på 37 timer og over er heltid, samt arbeidstid på 32-36 timer hvor intervjuobjektet bekrefter at dette utgjør heltid i vedkommendes yrke. Deltid er dermed avtalt arbeidstid under 32 timer, samt arbeidstid på 32-36 timer hvor dette ikke er heltid. For sysselsatte med flere arbeidsforhold (jobber) summeres arbeidstida for hoved- og biarbeidsforhold.

Ekstra lang avtalt arbeidstid

Om lag 125 000 personer, det vil si 5 prosent av de sysselsatte, oppgav i 2011 å ha en avtalt arbeidstid i hovedjobben på 45 timer eller mer i uka. For ansatte uten avtale om arbeidstid, og for selvstendig næringsdrivende, er det imidlertid deres *gjennomsnittlige* (eller vanlige) arbeidstid som her oppgis. Om lag halvparten av dem med så lang arbeidstid var selvstendig næringsdrivende, og en fjerdedel var ansatte uten arbeidstidsavtale. Av de 125 000 sysselsatte med ekstra lang arbeidstid var bare 16 prosent kvinner, mens de utgjorde 47 prosent av det totale antall sysselsatte.

En del personer som har flere jobber samtidig, har en samlet ukentlig arbeidstid på 45 timer eller mer i uka.

Tabell 1. Sysselsatte med avtalt/vanlig arbeidstid på 45 timer eller mer i uka, etter kjønn og yrkesstatus. Årsgjennomsnitt 2011

	I alt	Menn	Kvinner
	1 000 personer		
I alt	184	146	38
Ansatte	116	89	27
Selvstendige	68	57	10
	Prosent		
I alt	7	11	3
Ansatte	5	7	2
Selvstendige	39	45	22

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen.

Tabell 2. Sysselsatte med avtalt/vanlig arbeidstid på 45 timer eller mer i uka, etter yrke. Årsgjennomsnitt 2011

	Målt i 1 000 personer	Prosent av alle sysselsatte i hver gruppe
I alt	184	7
1 Lederyrker	21	13
2 Akademiske yrker	45	7
3 Høyskoleyrker	25	6
4 Kontoryrker	4	2
5 Salgs- og serviceyrker	24	4
6 Bønder, fiskere o.l.	22	42
7 Håndverkere	17	7
8 Operatører, sjåfører o.l.	22	13
83 Transportarbeidere	19	20
9 Renholdere, hjelpearbeidere o.l.	3	3

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen.

Medregnet disse personene øker tallet på dem med særlig lang arbeidstid fra 125 000 til 184 000 for 2011, noe som utgjør 7 prosent av alle sysselsatte. Kvinneandelen øker til 21 prosent. I denne gruppa var 63 prosent ansatte og 37 prosent selvstendige (klassifisert etter hovedjobben hvis de har mer enn én jobb). Sysselsatte med ekstra lange arbeidsuker er overrepresentert i aldersgruppa 30-66 år.

Det er bestemte yrkesgrupper som peker seg ut med ekstra lange arbeidsuker, i første rekke bønder og fiskere, hvor 42 prosent oppgir en arbeidstid på 45 timer eller mer. For de fleste i denne gruppa, de selvstendig næringsdrivende, er det som nevnt den gjennomsnittlige arbeidstida som her kartlegges, da de ikke har noen arbeidstidsavtale. Av bøndene og fiskerne hadde en fjerdedel mer enn én jobb.

Dernest følger transportarbeidere, hvor 20 prosent hadde så lang arbeidstid (hver femte av disse hadde flere jobber). På tredjeplass i rangeringen følger lederyrker med 13 prosent. For denne gruppa er det nok en blanding av avtalt og gjennomsnittlig arbeidstid som oppgis i AKU.

Om vi går tilbake til 1990 (da variabelen avtalt arbeidstid var av relativt ny dato i AKU), viser det seg at totalbildet var nokså likt som idag når det gjelder andelen

med lange arbeidsuker. Fra 1990 til 2011 har andelen gått ned med ett prosentpoeng for menn og tilsvarende opp for kvinner.

Variierende arbeidstid fra uke til uke

I AKU spørres det først om den *avtalte* arbeidstida, eventuelt den gjennomsnittlige for dem uten avtale. For dem som har avtale om et *variierende* timetall fra uke til uke, kartlegges timetallet både for selve referanseuka og gjennomsnittet pr. uke. Deretter kartlegges hvor mange timer man faktisk arbeidet i den bestemte referanseuka som undersøkelsen gjelder for.

En del arbeidstakere har avtale om ekstra lange arbeidsuker i noen perioder og kortere i andre, slik at hele eller deler av den opparbeidde over- eller mertida blir avspasert. Oljearbeidere i Nordsjøen er et typisk eksempel på dette, foruten personer som ellers inngår i en skift- eller turnusordning. Om en slik variabel arbeidstid har sammenheng med skift- eller turnusordning, har de ifølge avtaleverket i *gjennomsnitt* en kortere avtalt arbeidstid pr. uke enn andre, men det avtalte (og faktiske) timetallet for *referanseuka* kan ligge høyt. I 2011 var det om lag 30 000 sysselsatte i denne gruppa som hadde en avtalt arbeidstid for referanseuka på 45 timer eller mer, men som i følge avtalen hadde et gjennomsnitt pr. uke som lå lavere enn dette.

Faktisk arbeidet tid i referanseuka

Mange sysselsatte arbeider i kortere eller lengre perioder langt mer enn sin avtalte, eller gjennomsnittlige, arbeidstid. Her skal vi se nærmere på deres *faktiske* arbeidstid i referanseuka, slik den oppgis i AKU. At disse arbeidstimene gjelder situasjonen i én bestemt uke, innebærer at de ikke nødvendigvis forteller hva som er det *typiske* for disse gruppene. Ekstra lang arbeidstid kan forekomme rent sporadisk, i likhet med midlertidig fravær fra jobben. For store grupper av ansatte vil det dessuten være slik at deler av denne arbeidstida seinere blir avspasert, for eksempel på grunn av skift- eller turnusordning, eller som følge av ordningen med fleksibel arbeidstid.

Alt i alt var det 11 prosent av de sysselsatte som hadde arbeidet 45 timer eller mer i referanseuka, 16 prosent av mennene og 6 prosent av kvinnene. Det utgjorde i alt 288 000 personer, hvorav 128 000 også hadde en *avtalt* (eller gjennomsnittlig) arbeidstid på 45 timer eller mer. De resterende 160 000 hadde altså en avtalt arbeidstid på *under* 45 timer i uka.

Som andel av alle *heltidssysselsatte* var det 15 prosent som hadde en så lang faktisk arbeidstid (19 prosent av mennene og 9 prosent av kvinnene).

Om vi ser på de ulike aldersgruppene, var ekstra lang faktisk arbeidstid mest utbredt for dem mellom 30 og 60 år. Det gjaldt for både menn og kvinner.

Mønsteret i fordelingen på yrke for faktisk arbeidstid i referanseuka er i hovedsak det samme som for

avtalt arbeidstid. Særlig lang faktisk arbeidstid er mest utbredt for bønder og fiskere, transportarbeidere og sysselsatte i lederyrker. Gjennomgående er andelen med lang *faktisk* arbeidstid høyere enn andelen med lang *avtalt* arbeidstid for de ulike yrkesgruppene, med unntak for bøndene og fiskerne, hvor det nettopp ikke er avtalt, men gjennomsnittlig arbeidstid som er blitt rapportert. Foruten de tre yrkesgruppene med spesielt høye andeler, viser tallene for 2011 at 11-12 prosent av de sysselsatte i akademiske yrker, høyskoleyrker og håndverkere hadde en faktisk arbeidstid på 45 timer eller mer i referanseuka. Minst innslag av særlig lang arbeidstid er det innenfor kontoryrker, salgs- og serviceyrker og blant renholdere, hjelpearbeidere m.v. Dette er yrkesgrupper hvor relativt mange arbeider deltid.

Ved å se på kvartalsvise tall istedenfor årsgjennomsnitt for de ulike yrkesgruppene vil man kunne avdekke eventuelle *sesongmessige svingninger*. Men i den grad det faktisk er svingninger i andelen med lang arbeidstid, ligger det aller meste innenfor feilmarginen, eller det har sammenheng med feriefravær.

Gråsoner og datakvalitet

Hovedformålet med spørsmålene om *avtalt* arbeidstid er å klassifisere de sysselsatte etter heltid og grader av deltid, men det spørres likevel etter eksakt antall timer og minutter. Metoden for datainnsamling, intervju, og omfanget av spørsmål det er gjort plass til, gir ikke grunnlag for spesialbehandling av alle grupper som er problematiske i forhold til begrepet avtalt arbeidstid. Et hovedproblem ved måling av avtalt arbeidstid er at en del ikke klart skiller mellom avtalt og faktisk arbeidstid. Særlig for ansatte som regelmessig arbeider overtid, kan selve arbeidstidsavtalen virke noe fjern i forhold til den faktiske arbeidstida. Når det i AKU spørres om det avtalte timetallet, får vi i en del tilfeller oppgitt den gjennomsnittlige eller vanlige arbeidstida i stedet, altså inklusive overtid eller annet ekstraarbeid. Alternativt kan slike personer bli feilklassifisert allerede på det innledende spørsmålet om type arbeidstidsavtale ved å svare at de ikke har noen avtale om arbeidstid, og får dermed spørsmål om sin gjennomsnittlige arbeidstid i stedet (Bø og Håland, 2002).

Når AKU-data om avtalt arbeidstid sammenholdes med arbeidstidsdata i arbeidstaker-/arbeidsgiverregisteret, synes det å være best samsvar for heltidsansatte med avtale om et fast timetall fra uke til uke (Villund, 2009). Minst samsvar er det naturlig nok for dem som i AKU svarer at de ikke har noen arbeidstidsavtale, og dermed oppgir sin gjennomsnittlige arbeidstid.

For en del grupper vil det være gråsoner mellom arbeidstid og fritid, særlig for selvstendig næringsdrivende og ansatte i ledende stillinger. Når de så spørres om sin faktiske arbeidstid i en bestemt referanseuke, er det ikke rimelig å forvente å få et eksakt timetall som kun avspeiler reell arbeidstid. For mange er det et reelt gråsoneproblem. Det kan også være tilfeller av overdrielser i svarene, da ekstra lange arbeidsdager gjerne

framstår som en positiv egenskap for personen eller den yrkesgruppa man tilhører, i form av anseelse eller sosial status. Det er også et mer generelt presisjonsproblem ved måling av faktisk arbeidstid at det kan være vanskelig å huske nøyaktig hvor mye man arbeidet i løpet av en bestemt uke.

En del personer kan ha arbeidsperioder som strekker seg utover store deler av døgnet, avbrutt av fritid innimellom. Når de bes om å oppgi sin faktiske eller gjennomsnittlige arbeidstid, kan det ende opp med at de summerer det hele opp til f.eks. 60 timer i uka, selv om det vil kunne innebære at også fritid medregnes, nettopp fordi det ikke er klare skiller.

Referanser

Bø, Tor Petter og Inger Håland (2002): Dokumentasjon av arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Notater 2002/24, Statistisk sentralbyrå.

Villund, Ole (2009): Measuring working hours in the Norwegian Labour Force Survey. Reports 2009/3, Statistisk sentralbyrå.